

Haggai Toegelicht & toegepast 37

Ger de Koning

Tempel

Haggai

Toegelicht & toegepast

Haggai

Toegelicht & toegepast

Tempel

Ger de Koning

Deze publicatie is verkrijgbaar in boekvorm in één band met Zacharia en Maleachi bij Uitgeverij Daniël:

© 2022 Uitgeverij Daniël, Zwolle, NL, ISBN 978-90-79718-74-0 (hardcover)

Omslagontwerp: Theis-Jan Goudswaard

Foto: De Gouden Poort aan de oostkant van de tempel in Jeruzalem, Israël

Lay-out: Jan Noordhoek

Niets uit deze uitgave mag – anders dan voor eigen gebruik – worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden d.m.v. druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van ‘Uitgeverij Daniël’ of de auteur.

Het gebruik van de Herziene Statenvertaling is in dit commentaar toegestaan onder voorwaarde van de volgende duidelijke copyrightvermelding: De bijbeltekst in deze uitgave is ontleend aan de Bijbel in de Herziene Statenvertaling, © Stichting HSV 2010.

© Stichting HSV en Uitgeverij Jongbloed – Heerenveen. Alle rechten voorbehouden.

De bijbelteksten in deze uitgave uit Nieuwe Testament zijn ontleend aan de TELOS-vertaling. Voor gebruik van teksten uit de TELOS-vertaling is toestemming onder voorwaarde van de volgende duidelijke copyrightvermelding:

© Grace Publishing House – Rhenen. Alle rechten voorbehouden.

Inhoud

Tekstgebruik	7	
Afkorting bijbelboeken	7	
Vertalingen	7	
Verwijzingen	8	
Haakjes	8	
Vooraf	10	
Het boek Haggai	11	
Haggai 1	14	
vers 1	Datering en geadresseerden	14
vers 2	Geen tijd om Gods huis te bouwen	15
vers 3	Het woord van de HEERE door Haggai	16
vers 4	Is het wel de tijd?	16
vers 5	Let aandachtig op uw wegen	17
vers 6	Veel werk, tegenvallend resultaat	18
vers 7	Nog eens: Let aandachtig op uw wegen	19
vers 8	Wat de HEERE wil dat ze doen	20
vers 9	Egoïsme blokkeert zegen	21
versen 10-11	Geen dauw, geen opbrengst	22
vers 12	Het volk heeft ontzag voor de HEERE	22
vers 13	Ik ben met u	23
vers 14	Het werk aan Gods huis wordt hervat	24
Haggai 2	25	
vers 1	De datum van de hervatting van het werk	25
versen 2-3	Een nieuwe boodschap van de HEERE	25
vers 4	De heerlijkheid van het huis	25
vers 5	Wees sterk	26
vers 6	Woord en Geest	27
vers 7	Nog een korte tijd	28
vers 8	Het verlangen van alle heidenvolken	29
vers 9	Alles is van de HEERE	30
vers 10	De toekomstige heerlijkheid van Gods huis	30
versen 11-12	De boodschap voor de priesters	31

Inhoud

verzen 13-14	Wanneer heilig en wanneer onrein	31
vers 15	Alles is onrein	34
verzen 16-18	Een terugblik	35
verzen 19-20	De zegen wordt beloofd	36
verzen 21-23	Een woord voor Zerubbabel	36
vers 24	Een woord tot Zerubbabel	37
Andere publicaties		40

Tekstgebruik

Afkorting bijbelboeken

Oude Testament

Thora

Gn	Genesis
Ex	Exodus
Lv	Leviticus
Nm	Numeri
Dt	Deuteronomium

Historische boeken

Jz	Jozua
Ri	Richteren
Ru	Ruth
1Sm	1 Samuel
2Sm	2 Samuel
1Kn	1 Koningen
2Kn	2 Koningen
1Kr	1 Kronieken
2Kr	2 Kronieken
Ea	Ezra
Ne	Nehemia
Es	Esther

Poëtische boeken

Jb	Job
Ps	Psalmen
Sp	Spreuken
Pr	Prediker
Hl	Hooglied

Profetische boeken

Js	Jesaja
Jr	Jeremia
Kl	Klaagliederen
Ez	Ezechiël
Dn	Daniël
Hs	Hosea
Jl	Joël
Am	Amos
Ob	Obadja
Jn	Jona
Mi	Micha
Na	Nahum
Hk	Habakuk
Zf	Zefanja
Hg	Haggai
Zc	Zacharia
Ml	Maleachi

Nieuwe Testament

Mt	Mattheüs
Mk	Markus
Lk	Lukas
Jh	Johannes
Hd	Handelingen
Rm	Romeinen
1Ko	1 Korinthiërs
2Ko	2 Korinthiërs
Gl	Galaten
Ef	Efeziërs
Fp	Filippenzen
Ko	Kolossenzen
1Th	1 Thessalonicenzen
2Th	2 Thessalonicenzen
1Tm	1 Timotheüs
2Tm	2 Timotheüs
Tt	Titus
Fm	Filémon
Hb	Hebreeën
Jk	Jakobus
1Pt	1 Petrus
2Pt	2 Petrus
1Jh	1 Johannes
2Jh	2 Johannes
3Jh	3 Johannes
Jd	Judas
Op	Openbaring

Vertalingen

Alle tekstaanhalingen uit het Oude Testament komen uit de Herziene Statenvertaling (HSV).

De tekstaanhalingen uit het Nieuwe Testament komen uit de Herziene Voorhoeve-uitgave, ook wel TELOS-vertaling genoemd.

Verwijzingen

De tekst van *Haggai* staat in dit commentaar. In een aantal gevallen worden tekstverwijzingen voluit geciteerd. Alle andere tekstverwijzingen kan de lezer zelf in de Bijbel opzoeken.

Haakjes

Oude Testament

In de bijbelgedeelten van het *Oude Testament* worden twee soorten haakjes gebruikt:

Ronde haakjes ()

Deze dienen uitsluitend om het lezen en begrijpen van de tekst te vergemakkelijken; zij geven aan dat een bepaald gedeelte een soort tussenzin vormt die de eigenlijke loop van het verhaal of het betoog enigszins onderbreekt. De woorden tussen ronde haakjes behoren tot de grondtekst.

Vierkante haakjes []

Deze haakjes staan om woorden die in de gedrukte uitgave van de *Herziene Statenvertaling cursief* staan. Omdat in dit boek de hele bijbeltekst cursief wordt weergegeven, wordt van deze haakjes gebruikgemaakt om woorden te markeren die cursief in de gedrukte uitgave staan. Deze haakjes geven aan dat de ingesloten woorden niet in de grondtekst voorkomen, maar in het Nederlands zijn ingevoegd om de tekst begrijpelijk te maken.

Nieuwe Testament

In de bijbelgedeelten van het Nieuwe Testament, die uit de *TELOS-vertaling* worden genomen, worden drie soorten haakjes gebruikt. Over het gebruik hiervan wordt in het 'Voorwoord' van de *TELOS-vertaling* het volgende gezegd:

'In de vertaling zijn drie soorten haakjes gebruikt:

Ronde haakjes ()

Deze dienen uitsluitend om het lezen en begrijpen van de tekst te vergemakkelijken; zij geven aan dat een bepaald gedeelte een soort tussenzin vormt die de eigenlijke loop van het verhaal of het betoog enigszins onderbreekt.

Vierkante haakjes []

Deze geven aan dat de ingesloten woorden niet in de grondtekst voorkomen, maar in het Nederlands moeten worden ingevoegd om de tekst begrijpelijk te maken; deze woorden moeten dus altijd gelezen worden. Met name het (bepaalde) lidwoord ontbreekt nogal eens in het Grieks, waar dat in het Nederlands wel noodzakelijk is; aangezien verschillende uitleggers van mening zijn dat het al of niet voorkomen van het lidwoord vaak van grote betekenis is, is ernaar gestreefd dit overal in de vertaling tussen haakjes te plaatsen waar het in de grondtekst ontbreekt.

Scherpe haakjes < >

Deze geven aan dat de ingesloten woorden in sommige handschriften wel en in andere niet voorkomen.'

Vooraf

Haggai roept het volk op om aan de HEERE en Zijn belangen te denken en niet aan hun eigen, tijdelijke, belangen. Zij zijn druk bezig met het verfraaien van hun eigen huizen, terwijl de zorg voor het huis van God erbij inschiet. De profeet bemoedigt hen door hen ervan te verzekeren dat God met Zijn Geest met hen is. Hij wijst ook op de laatste heerlijkheid van de tempel die groter zal zijn dan de eerste heerlijkheid, dat is die van de tempel van Salomo. Daarmee wijst hij het volk op de tempel in het vrede-rijk.

Ger de Koning

Middelburg, herzien februari 2023

Het boek Haggai

Inleiding

De naam Haggai betekent ‘de feestelijke’ of ‘feest van *Jahweh*’. Hij wordt nog genoemd in *Ezra* (*Ea* 5:1; 6:14). In de lijsten van de teruggekeerden in de eerste hoofdstukken van het boek *Ezra* komt Haggai niet voor. We weten niets van zijn afkomst, tot welke stam hij behoort of waar zijn grootouders hebben gewoond. Ook is er geen enkele informatie over zijn beroep, behalve dat hij als profeet optreedt.

Hij verricht zijn dienst nadat een overblijfsel uit de Babylonische ballingschap is teruggekeerd in het beloofde land. De periode waarin hij de beschreven profetie heeft uitgesproken, beslaat vier maanden. De aanleiding van zijn dienst is het neerleggen van het werk aan de herbouw van de tempel. Het excuus voor het staken van de herbouw is de tegenstand ertegen (*Ea* 4:17-24). Maar de werkelijke reden ligt dieper en wordt door de profeet aan het volk voorgehouden.

Tegenstand kan geen werkelijke verhindering voor Gods werk zijn. De echte verhindering is een afnemende belangstelling voor de dingen van God. Als wat bij God de hoofdzaak is, voor ons geen hoofdzaak meer is, is de oorzaak daarvan dat eigen belangen een rol zijn gaan spelen. Haggai spoort het volk aan om weer aan het werk te gaan (*Ea* 5:1). Een profeet spreekt tot het geweten van Gods volk als dat van Hem is afgeweken en eigen interesses gaat nastreven. Als het geweten niet actief is, zal het volk snel de omstandigheden uitleggen zoals die het beste passen in de eigen visie.

De woorden van de HEERE “*ga het gebergte in, haal hout en herbouw dit huis. Dan zal Ik er behagen in scheppen, en verheerlijkt worden*” (*Hg* 1:8), geven de kern van het boek aan. Alles in dit korte boek draait om dit bevel: Bouw het huis van God!

Dit bevel klinkt door een groot deel van Israëls geschiedenis. We zien het in de dagen van de tabernakel. Mozes krijgt het bevel een heiligdom voor de HEERE te bouwen waarin Hij kan wonen (*Ex* 25:8-9). We zien het in de wens van David en in de opdracht die hij zijn zoon Salomo geeft om een huis voor de HEERE te bouwen (*1Kr* 17:1-15; 28:6,10). Tegen de ballingen die

onder Kores mogen terugkeren naar het land, wordt hetzelfde gezegd ten aanzien van de tempel die door Nebukadnezar is verwoest (*Ea 1:3*).

Het korte verslag van de dienst van Haggai toont hem als een man van overtuiging. Hij heeft de unieke plaats onder de profeten van iemand naar wie Gods volk werkelijk luistert en aan wiens woorden men gehoorzaam is. Het volk doet wat hij predikt, met als resultaat dat in slechts vier jaar de bouw van de tempel voltooid wordt.

Nog een uniek kenmerk van Haggai is de precisie waarmee hij zijn profetieën dateert. Er worden enkele specifieke dagen in zijn boek genoemd. Daaruit blijkt dat de duur van zijn dienst nog geen vier maanden is geweest.

- Zijn eerste prediking houdt hij *“in het tweede jaar van koning Darius, in de zesde maand, op de eerste dag van de maand”* (*Hg 1:1*). Die prediking is gericht aan het adres van Zerubbabel, de landvoogd van Juda, en aan Jozua, de hogepriester (*Hg 1:1*).
- De tweede datum is *“de vierentwintigste dag van de zesde maand, in het tweede jaar van koning Darius”* (*Hg 2:1*). De boodschap op die dag is voor Zerubbabel, Jozua en de rest van het volk (*Hg 1:14*).
- De derde datum is *“in de zevende [maand], op de eenentwintigste van de maand* (*Hg 2:2*). Deze boodschap is ook voor Zerubbabel, Jozua en de rest van het volk (*Hg 2:3*).
- De vierde datum is *“de vierentwintigste [dag] van de negende [maand]”* (*Hg 2:11*). Die dag is er een woord voor de priesters (*Hg 2:12*).
- De vijfde datum is *“de vierentwintigste van de maand”* (*Hg 2:21*), dat is dezelfde maand als die bij het vorige punt is genoemd, de negende (*Hg 2:11*). Dan is er een woord alleen voor Zerubbabel (*Hg 2:21*).

De plaats waar Haggai als profeet heeft gediend, is kennelijk Jeruzalem. De twee hoofdstukken van zijn boek bevatten verwijzingen naar het huis van God, de tempel in Jeruzalem.

Een vers uit *Haggai 2* wordt in *Hebreeën 12* geciteerd (*Hg 2:7; Hb 12:26*). Dit onderstreept de Goddelijke inspiratie en daarmee het Goddelijke gezag van dit boek.

Indeling van het boek

1. Oproep om het huis van God te bouwen (*Haggai 1:1-11*)
 - a. Inleiding (*Haggai 1:1-3*)
 - b. Rangschikking van de prioriteiten (*Haggai 1:4-11*)
3. De positieve reactie (*Haggai 1:12-2:1*)
4. De beloofde glorie van het herbouwde huis (*Haggai 2:2-9*)
 - a. Aanmoediging voor Zerubbabel (*Haggai 2:2-5*)
 - b. De glorie van het herbouwde huis (*Haggai 2:6-9*)
3. Zegen voor een onrein volk (*Haggai 2:10-19*)
 - a. De vroegere onreinheid (*Haggai 2:10-14*)
 - b. De toekomstige zegen (*Haggai 2:15-19*)
3. Zerubbabel, de zegelring van de HEERE (*Haggai 2:20-24*)

Haggai 1

Datering en geadresseerden | vers 1

1 In het tweede jaar van koning Darius, in de zesde maand, op de eerste dag van de maand, kwam het woord van de HEERE, door de dienst van de profeet Haggai, tot Zerubbabel, de zoon van Sealthiël, landvoogd van Juda, en tot Jozua, de zoon van Jozadak, de hogepriester:

De profetie begint met de datering “het tweede jaar van koning Darius”. Deze datering komen we ook in *Ezra 4* tegen. Daar lezen we dat het volk tot dat jaar ophoudt met het werk aan het huis van God (*Ea 4:24*). Darius komt aan de regering in 521 v.Chr. Zijn “tweede jaar” is dus het jaar 520 v.Chr. Het dateren van de profetie naar de regering van heidense vorsten toont aan dat God Zijn volk ziet als “Lo-Ammi”, niet Mijn volk (*Hs 1:9*), en dat de tijden van de volken zijn aangebroken (*Lk 21:24*). Die tijden zijn begonnen op het moment dat Nebukadnezar de bevolking van Juda in ballingschap wegvoert. Dan verliest Juda zijn soevereiniteit. Deze tijd duurt tot de komst van de Messias in heerlijkheid.

Verder wordt van de datering gezegd dat het “in de zesde maand, op de eerste dag van de maand” is. Elke nieuwe maand begint met nieuwemaan, dat wil zeggen dat de maan helemaal onzichtbaar is. Het punt van de diepste duisternis is bereikt. Dan gaat de maan weer op weg naar het moment waarop hij vol wordt en volop schijnt. De eerste dag van de maand is een dag van hoop op herstel. De Israëlieten vierden nieuwemaan gewoonlijk met festiviteiten (*Nm 28:11-15; Js 1:14; Hs 2:11*). Het is niet ondenkbaar dat dit voor Haggai – zijn naam betekent immers ‘de feestelijke’ of ‘feest van Jahweh’ – een gelegenheid bij uitstek is om zijn boodschap aan een groot publiek te laten horen.

Tegen de achtergrond van de heidense overheersing en de hoop op herstel komt het woord van de HEERE tot de leiders van het volk met het oog op het gedrag van het volk. De profetie is gericht tot Zerubbabel, de burgerlijke leider, en Jozua, de godsdienstige leider. Tot hen als de verantwoordelijken onder het volk wordt het woord van de profetie het eerst gericht.

Zerubbabel betekent ‘geboren in Babel’. Hij wordt ook Sesbazar genoemd (*Ea 1:8; 5:14,16*). Hij is een afstammeling van David en heeft daarom recht op de troon (*Mt 1:12*). Maar hij is door de bezettende macht aangesteld als landvoogd van Juda, dat een Perzische provincie is. Jozua is de zoon van Jozadak, die hogepriester is tijdens de wegvoering in ballingschap (*1Kr 6:15*). Hij is de eerste hogepriester nadat (een overblijfsel van) het volk is teruggekeerd in het land.

“*Het woord van de HEERE*” komt tot hen. Samen met de uitdrukkingen “*spreekt de HEERE*” en “*zegt de HEERE*” wordt er liefst zesentwintig keer in deze korte profetie met nadruk gewezen op de uitspraken van *de HEERE*. Dat maakt wel duidelijk dat de boodschappen die Haggai doorgeeft, niet zijn woorden zijn, maar die van de HEERE.

De HEERE geeft “*door de dienst van de profet Haggai*” de woorden door waarvan Hij wil dat Zijn volk die hoort. “*Door de dienst van*” is letterlijk “*door de hand van*” wat onderstreept dat Haggai een instrument is door wie God spreekt. Haggai is een van de profeten die de schrijver van de *brief aan de Hebreëen* bedoelt als hij zegt dat “*God vroeger vele malen en op vele wijzen tot de vaderen gesproken had in de profeten*” (*Hb 1:1*). Daarom is het raadzaam goed naar hem te luisteren en zijn woorden in ons op te nemen, want ze komen van God.

Geen tijd om Gods huis te herbouwen | vers 2

2 Zo spreekt de HEERE van de legermachten: Dit volk zegt: De tijd is nog niet gekomen, de tijd om het huis van de HEERE te herbouwen.

In zijn eerste boodschap namens de HEERE stelt Haggai Hem voor als “*de HEERE van de legermachten*”. Hij, Die spreekt, staat aan het hoofd van alle hemelse en aardse legermachten. Hij is de Opperheerser en Opperbestuurder. Hij overziet alles en alles staat Hem ter beschikking. Wie zal zich niet in ontzag voor Zijn majesteit neerbuigen als Hij Zich zó bekendmaakt?

Die verheven Majesteit spreekt tot Zijn volk. Het eerste woord dat Hij spreekt, is een vermaning. Hij spreekt wel *tot* de leiders maar niet *over* hen. Hij spreekt over de onverschilligheid van het volk, dat Hij “*dit volk*” noemt en niet ‘Mijn volk’. Dat doet Hij omdat ‘dit volk’ Hem door hun handelwijze niet erkent, zodat Hij hen niet kan erkennen.

Hij weet precies wat het volk zegt, hoe het denkt en handelt. Hij ontmantelt het excuus om niet te herbouwen. Het is een vroom excuus om de eigen laksheid te camoufleren. Het ontbreekt hun aan geloof. In hun excuus hebben ze het niet over hun onwil, maar over een ongeschikte tijd, waarbij ze er maar aan voorbijgaan dat het werk al vijftien jaar stilligt.

Na hun goede begin met de herbouw van het altaar en het leggen van het fundament van de tempel (*Ea 3:1-13*) is het eerste vuur gedoofd. Ze lopen niet meer warm voor de dingen van de HEERE, maar voor hun eigen dingen. Het is (helaas) niet ongewoon om met iets in de Geest te beginnen, maar in het vlees te eindigen (*Gl 3:3*).

Ze zeggen niet dat ze onwillig zijn om de tempel te herbouwen, maar dat het hun nu niet uitkomt. Het is een kwestie van uitstel. 'Nu even niet.' Maar uit alles blijkt dat ze niet Gods belangen najagen, maar die van henzelf (*Fp 2:21; vgl. Mt 6:33*). De aanklacht betreft niet hun zwakheid of onvermogen, maar hun duidelijke gebrek aan interesse. Ze stellen de herbouw van de tempel uit om meer tijd en geld te hebben voor hun eigen zaken.

..., want allen zoeken hun eigen [belang], niet dat van Jezus Christus. (Fp 2:21)

Zoekt echter eerst het koninkrijk <van God> en Zijn gerechtigheid, en al deze dingen zullen u erbij gegeven worden. (Mt 6:33)

Het woord van de HEERE door Haggai | vers 3

| 3 Toen kwam het woord van de HEERE door de dienst van de profeet Haggai:

Na de algemene aanduiding van het kwaad in vers 2 die tijd krijgt om te bezinken, komt in vers 3 nog eens het woord van de HEERE door Haggai tot het volk. Er gaat kracht uit van deze hernieuwde aanduiding, die de tegenstelling met wat het volk zegt nog scherper doet uitkomen. Het volk zegt dit, de HEERE zegt dat. Het geeft aan hoezeer we onze eigen woorden moeten toetsen aan het Woord van God. Het Woord van God moet boven alles gaan.

Is het wel de tijd? | vers 4

| 4 Is het voor u wel de tijd
om in uw fraai overdekte huizen te wonen,
terwijl dit huis verwoest ligt?

Als antwoord op wat het volk in *vers 2* zegt, stelt God een vraag die bedoeld is om hun geweten te raken en het zoeken van hun eigen belang bloot te leggen. Ze vinden dat het wel de tijd is om aan hun eigen huizen te bouwen, terwijl het werk aan de tempel, het huis van God, gestaakt is en "dit huis" nog "verwoest ligt". De verwoeste toestand waarin het huis van God zich bevindt, steekt scherp af tegen hun huizen. Ze hebben van hun eigen huizen koningshuizen gemaakt (vgl. Jr 22:14; 1Kn 6:9). Jesaja spreekt over een dergelijke houding het 'wee' uit (Jz 5:8). David laat een heel andere gezindheid zien (2Sm 7:1-2).

En het gebeurde, toen de koning in zijn huis zat, en de HEERE hem rust gegeven had van al zijn vijanden van rondom, dat de koning tegen de profeet Nathan zei: Zie toch, ik verblijf in een huis van ceder[hout], terwijl de ark van God te midden van tentdoek verblijft. (2Sm 7:1-2)

In zulke huizen wonen laat zien dat ze van welstand en behaaglijke levensomstandigheden houden. Deze houding zien we ook bij vleeselijke christenen. Zij tonen geen enkele ijver of inzet voor Gods werk en Gods huis, maar zijn vol liefde voor zichzelf en hun eigen gemakken. Wat Gods hart bezighoudt, telt voor hen niet.

Let aandachtig op uw wegen | vers 5

5 Nu dan, zo zegt de HEERE van de legermachten:

Let aandachtig op uw wegen.

De vermaning van de HEERE aan de Israëlieten in hun zonde is dat zij aandachtig op hun wegen zullen letten, of, zoals er letterlijk staat, dat zij hun hart op hun wegen zullen stellen (*vers 7; Hg 2:19-20*). Het is een oproep tot zelfbeoordeling. Ga maar eens na, onderzoek je hart, waar draait het om? Het is een oproep om te evalueren.

Het gaat niet om een vluchtig en voorbijgaand kijkje in het hart, maar om grondig zelfonderzoek. Het is het soort aandacht geven waarover God tot de satan spreekt met betrekking tot Job: "Hebt u [ook] acht geslagen op Mijn dienaar Job?" (Jb 1:8). De satan slaat ook met intense aandacht een Godvrezende gade, met het doel hem tot ontrouw te brengen. Omgekeerd moet het volk de volle aandacht vestigen op zijn eigen zondige wegen, met het doel daarvan terug te keren en weer trouw te worden aan de HEERE.

Veel werk, tegenvallend resultaat | vers 6

6 U zaait veel maar brengt weinig binnen.

U eet maar niet tot verzadiging.

U drinkt maar wordt niet dronken.

U kleedt u, maar wordt niet warm.

De dagloner ontvangt zijn loon in een doorboorde buidel.

Om hen bij hun zelfonderzoek te helpen wijst de HEERE op hun activiteiten en wat die opleveren. Ze worden opgeroepen de resultaten van hun werk te bekijken en aan de hand daarvan hun daden te beoordelen. Als ze dat eerlijk doen, zullen ze moeten vaststellen dat al hun verwachtingen teleurstellen. Hun inspanningen brengen verlies in plaats van winst. De armoede die ze hebben gemeend te voorkomen door zich voor hun eigen huizen in te zetten, hebben ze zich juist op de hals gehaald. Dat moet hen tot nadenken stemmen en tot inkeer brengen.

De HEERE noemt enkele activiteiten en wat die opleveren:

1. Ze hebben veel gezaaid. Dat hebben ze ongetwijfeld gedaan omdat ze een grote oogst wilden hebben. Maar de opbrengst valt vies tegen (*Lv 26:26; Hs 4:10; Mi 6:14*). Zo kan er veel geestelijke activiteit zijn, maar als die niet gebeurt vanuit een levende relatie met de Heer, is er geen geestelijke vrucht.
2. Eten doen ze genoeg, maar het hongergevoel blijft. Zo kan iemand veel lezen en luisteren naar Gods Woord, maar als het alleen een kwestie van het verstand is en Gods Woord niet ter harte wordt genomen, geeft het geen voldoening voor het hart.
3. Ze drinken wel wijn, maar ze worden er niet vrolijk door. Wijn is een beeld van vreugde in de aardse dingen. Zo is er geen voldoening in het gezins- en familieleven als het leven alleen daaruit bestaat en de Heer Jezus daarin niet de centrale plaats wordt gegeven.
4. De kleding die ze dragen, geeft geen warmte. Zo kan er veel kennis zijn van de positie in Christus, maar als die geen praktische uitwerking heeft, is het gevolg een koude of wettische geest. De Galaten hebben de Heer Jezus Christus aangedaan, maar door het weer invoeren van de wet, is de warmte van de liefde verdwenen (*Gl 3:27; 5:14-15*).

5. Wie loon voor zijn werk krijgt, kan er niets van kopen, want het verdwijnt zo weer. Zo gaat het met loon dat mensen van mensen verwachten. Wie werkt om loon van mensen te krijgen, krijgt dat ook, maar zulk loon levert niets op voor de hemel, het verdampt (*Mt 6:2,5,16*).

De algemene les voor ons is dat we kennis van Gods Woord kunnen hebben, zonder dat ons hart erbij betrokken is en zonder dat het ons leven in al zijn facetten beheerst. Het leven van een christen die niet de dingen van God zoekt, is een mager, leeg en armoedig leven. Altijd is bittere teleurstelling het deel van hen die voor zichzelf leven in plaats van op God te vertrouwen.

Hoe vaak wordt de christelijke gemeenschap prijsgegeven, het voorrecht om de dood van de Heer te verkondigen, de ondersteuning van de prediking en de opbouw van de gemeente om een paar euro per maand meer te verdienen? Er wordt verhuisd om ergens anders meer te verdienen, zonder zich af te vragen wat het geestelijk met zich zal meebrengen. Dan hoeft het geen verwondering te wekken dat zowel het maatschappelijke als het geestelijke aspect tegenvalt.

Ook in de kinderen zal worden gezien wat de ouders hebben nagestreefd. Als ze vader of moeder nooit in de Bijbel zien lezen of bidden, zullen de kinderen dat ook niet doen. Is er kritiek op dienaren van God in het bijzijn van de kinderen? Wees dan niet verbaasd als zij met minachting spreken over wie een werk voor de Heer doen. Hoe spreken we over de samenkomsten? Als we bidstonden en bijbelstudies nauwelijks bezoeken, zullen de kinderen dat ook niet doen.

Nog eens: Let aandachtig op uw wegen | *vers 7*

7 Zo zegt de HEERE van de legermachten:

Let aandachtig op uw wegen.

Nog een keer laat “de HEERE van de legermachten” de oproep horen om eens aandachtig te kijken naar hun wegen (*vgl. vers 5*). In plaats van hen vanwege hun ontrouw weer in ballingschap te sturen wordt het volk gemaand na te denken over de weg die ze gaan, wat hun is overkomen. Het

moet hen ertoe brengen om de eerste dingen op de eerste plaats te zetten. Als God niet Zijn plaats krijgt, dat wil zeggen de eerste plaats, zal ons werk geen blijvend resultaat hebben.

Wat de HEERE wil dat ze doen | vers 8

8 Ga het gebergte in, haal hout,
en herbouw dit huis.
Dan zal Ik er behagen in scheppen, en verheerlijkt worden,
zegt de HEERE.

Hier wordt hun gezegd hoe ze aan de wil van God kunnen voldoen en weer zegen kunnen verwachten. De profeet zegt hiermee als het ware: ‘Geef God de eerste plaats in jullie leven.’ Het huis van God kan niet zonder materiaal worden herbouwd en materiaal kan niet worden verkregen zonder arbeid. De HEERE zegt hun waar ze moeten zijn om het materiaal voor Gods huis te halen. Ze moeten het gebergte ingaan. Daar is hout te halen. Met dat hout kunnen ze “dit huis”, dat is Gods huis, de tempel, herbouwen.

Het hout is een beeld van Christus als “de vrucht van de aarde” (Js 4:2). In geestelijk opzicht is het ook zo dat alle geestelijke arbeid de heerlijkheid van Gods huis, Zijn gemeente, op het oog moet hebben. Daarbij gaat het om Christus. Het is niet eenvoudig, maar wat is er mooier dan te mogen werken voor iets waarin God welgevallen heeft en waardoor Hij wordt verheerlijkt? Zijn huis, de gemeente, bestaat uit alle gelovigen. Een plaatselijke gemeente mag in de praktijk laten zien wat de gemeente als woonplaats van God is. De Heilige Geest woont in de gemeente (1Ko 3:16) en in het lichaam van de gelovige (1Ko 6:19).

Hoe kunnen wij aan de gemeente bouwen? De gemeente wordt opgebouwd door onderwijs uit Gods Woord door de gaven die de Heer Jezus aan Zijn gemeente heeft gegeven (Ef 4:11-13). Het is dan ook belangrijk dat ieder die als gave aan de gemeente is gegeven, zijn dienst trouw verricht en daarin niet verslapt. De gelovige wordt opgebouwd door dit onderwijs in zich op te nemen. Dan bouwt hij zichzelf op in zijn allerheiligst geloof (Jd 1:17-20). Daarin verheugt God Zich en daardoor wordt Hij verheerlijkt.

Egoïsme blokkeert zegen | vers 9

9 U rekent op veel, maar zie, het wordt weinig.

Wat u in huis bracht, daar blies Ik in.

Waarom? spreekt de HEERE van de legermachten.

Vanwege Mijn huis, dat verwoest ligt,

terwijl u zich uitslooft, ieder voor zijn eigen huis.

In wat God hier zegt, klinkt door hoezeer het Hem raakt dat Zijn volk Hem negeert. Hij heeft het niet over hun zwakke toestand of de armoedige tempel in vergelijking met die van Salomo. Hij heeft het over hun onverschilligheid, hun gebrek aan belangstelling voor Hem en Zijn huis.

De tegenvallende resultaten zijn een tuchtiging van God omdat zij nalaten Zijn huis te herbouwen. Het belang van Gods huis is verdrongen door het belang van hun eigen huizen. In plaats van zich in te spannen voor Gods huis, “dat verwoest ligt”, sloven ze zich uit voor hun eigen huizen. Als het om Gods huis gaat, zijn ze niet tot enige activiteit te bewegen. Maar zodra het hun eigen huis betreft, zijn ze vol actie, daar rennen ze voor, zoals er letterlijk staat.

In het woord ‘uitsloven’ of ‘rennen’ komt de ijver tot uiting waarmee ze hun eigen belangen najagen. Het is opmerkelijk hoeveel energie er wordt ingezet bij het verwezenlijken van eigen plannen die dienen tot vergroting van de gemakzucht, terwijl er geklaagd wordt dat er zo weinig tijd is voor de dingen van de Heer. Gebrek aan ijver en liefde voor het huis van God, dat is de gemeente van de levende God, gaat vaak hand in hand met veel inzet en zorg voor ons eigen gemak.

Er is tijd en er zijn middelen in overvloed voor dingen die geen blijvend nut hebben. Daarmee vergeleken zien we hoe moeilijk er soms tijd vrijgemaakt wordt voor samenkomsten en hoe weinig er soms financieel of op andere manieren wordt bijgedragen aan het werk voor de Heer. Als het geweten eenmaal is aangesproken, verandert dat.

Er is een groot contrast tussen “Mijn huis” en “ieder ... zijn [eigen] huis”. In het ‘eigen huis’ kunnen we godsdienstige groeperingen zien die zijn ingericht naar eigen idee. Mensen willen daarin zichzelf kunnen herkennen en zich er thuis voelen. Of God er Zich ook ‘thuis voelt’, speelt geen rol. We beluisteren de uitdrukking ‘ieder zijn huis’ ook als een voorganger spreekt

over 'mijn gemeente'. Er is slechts één Persoon Die het recht heeft over "Mijn gemeente" te spreken (Mt 16:18). Dat is Hij van Wie de gemeente is, omdat Hij haar heeft gekocht met de prijs van Zijn bloed (Hd 20:28).

Geen dauw, geen opbrengst | verzen 10-11

10 *Daarom onthoudt de hemel u dauw,
en het land onthoudt [u] zijn opbrengst,*
11 *want Ik riep droogte uit over het land en over de bergen
en over het koren, over de nieuwe wijn en over de olie,
en over wat het land oplevert,
over de mensen en over de dieren
en over al de inspanning van [uw] handen.*

De hemel geeft geen dauw op het land omdat het volk Gods huis veracht en daarmee Hem Zelf. Als ze aan Hem zouden hebben gedacht, zouden ze aan de herbouw van Zijn huis hebben gedacht. Dat er droogte is, moet niet aan natuurlijke oorzaken worden toegeschreven, maar aan het voorbijgaan aan de belangen van de HEERE. Als ze dat doen, gaat de HEERE voorbij aan hun belangen. Als ze Hem niet dienen, dient Hij hen niet met dauw. Hij dient hen dan op een andere manier. Zijn dienst in tucht moet hen ertoe brengen erover na te denken waarom er geen opbrengst is en Wie de droogte zendt.

Dat Hij een droogte uitroept over het land en de bergen (vers 11), is een teken van het oordeel als gevolg van de ontrouw van het volk (1Kn 17:1). Die droogte treft hen in de hele opbrengst van het land, alles "wat het land oplevert". "Het koren", "de nieuwe wijn" en "de olie" vatten de zegeningen van het land samen (Dt 11:14; 18:4).

Niet alleen de mensen, ook de dieren lijden als gevolg van de ontrouw van het volk. De hele schepping lijdt vanwege de zonde van de mens (Rm 8:22). Er is alleen harmonie in de schepping, tussen de dieren onderling, tussen de mens en de dieren en tussen de mensen onderling, wanneer de schepping door Christus is teruggebracht in de juiste verhouding tot God.

Het volk heeft ontzag voor de HEERE | vers 12

12 *Toen luisterde Zerubbabel, de zoon van Sealthiël, met Jozua, de zoon van Jozadak, de hogepriester, en heel het overblijfsel van het volk, naar de stem*

van de HEERE, hun God, en naar de woorden van de profeet Haggai, die de HEERE, hun God, gezonden had; en het volk was bevreesd voor het aangezicht van de HEERE.

Nadat Haggai zijn eerste boodschap namens de HEERE heeft uitgesproken, luisteren de leiders en het volk. De woorden van de profeet vallen in goede aarde en allen gehoorzamen. Ze horen “*de stem van de HEERE, hun God*” in “*de woorden van de profeet Haggai*”. Dit moet zo zijn bij ieder die Gods Woord brengt. Haggai is niet uit eigen beweging gekomen. Hij is door de HEERE, hun God, tot hen gezonden. Hij komt namens Hem.

De komst en het spreken van Haggai bewerken geen tweedracht of verdeeldheid, maar eenheid en erkenning. Dat toont een goede gezindheid. Ieder erkent de waarheid van wat er is gezegd. Het volk vreest, de woorden maken indruk. Vrees of ontzag is de eerste vrucht van het horen. De tweede vrucht is dat zij het veronachtzaamde werk aan de tempel weer ter hand nemen (*vers 14*).

Ik ben met u | *vers 13*

13 Daarop sprak Haggai, de bode van de HEERE, krachtens de boodschap van de HEERE tot het volk: Ik ben met u, spreekt de HEERE.

“*Daarop*” geeft aan dat wat volgt een reactie is op wat eraan is voorafgegaan. De goede gezindheid van het volk wordt door de HEERE beantwoord met een bemoedigende toezegging. Haggai, die nu met nadruk “*de bode van de HEERE*” wordt genoemd, komt met een uiterst korte, maar inhoudsrijke boodschap van de HEERE tot hen. Wanneer de HEERE bij iemand een gezindheid ziet om te gehoorzamen, doet Hij de toezegging: “*Ik ben met u.*” Wat heeft een mens nog meer nodig? Deze toezegging houdt in dat hun bekering echt is.

Met de Heer erbij is de garantie aanwezig voor hulp, bescherming, kracht en zegen. Wie Hem heeft, heeft alles. Er is geen grotere bemoediging om een opdracht te vervullen, vooral als het een dag van zwakheid is, dan de woorden van de Heer Jezus: “*En zie, Ik ben met u alle dagen tot aan de voleinding van de eeuw*” (*Mt 28:20; Ps 23:4; 91:15; Js 43:2*). Ook in de beste dagen is er niets wat beter is. Het is het enige woord dat tot het bevreesd geworden volk gesproken wordt, maar het houdt alles in.

Haggai krijgt de eer om als enige profeet in de Bijbel “de bode van de HEERE” te worden genoemd, hoewel dit geldt van alle ware profeten. Je kunt een bode van de HEERE zijn, maar toch geen boodschap van de HEERE brengen. Bij Haggai is het allebei waar.

Het werk aan Gods huis wordt hervat | vers 14

14 En de HEERE wekte de geest op van Zerubbabel, de zoon van Sealthiël, landvoogd van Juda, en de geest van Jozua, de zoon van Jozadak, de hogepriester, en de geest van heel het overblijfsel van het volk. Toen kwamen zij en begonnen het werk aan het huis van de HEERE van de legermachten, hun God, te doen,

Als de juiste gezindheid aanwezig is, kan de HEERE de geest van de leiders en van het overblijfsel opwekken om aan het werk te gaan. Hij werkt “zowel het willen als het werken” in hen (Ep 2:13). Hij bemoedigt hen innerlijk en maakt hen gewillig en krachtig om aan het werk te gaan. Ze beginnen, zonder de toestemming van de koning af te wachten. Het woord van de HEERE staat boven dat van een koning.

Enerzijds zijn ze gehoorzaam aan de boodschap van Haggai. Anderzijds werkt Gods Geest in hen de bereidwilligheid om de herbouw aan Gods huis te hervatten. Beide aspecten zijn nodig, wil het resultaat tot Gods eer kunnen zijn. Er komt niets tot stand wat tot eer van God is als een werk van de mens uitgaat en hij bezig is in eigen kracht. Paulus is zich daar grondig van bewust geweest. Dat horen we als hij zegt: “Ik heb overvloediger gearbeid dan zij allen; maar niet ik, maar de genade van God met mij” (1Ko 15:10b). Het moet ook diep tot ons doordringen, dat de Heer Jezus zegt: “Zonder Mij kunt u helemaal niets doen” (Jh 15:5b).

Haggai 2

De datum van de hervatting van het werk | vers 1

1 op de vierentwintigste dag van de zesde maand, in het tweede jaar van koning Darius.

Dit vers hoort nog bij het vorige hoofdstuk en sluit direct aan op de hervatting van de herbouw van de tempel. De dag dat zij met het werk beginnen, is van zo grote waarde voor de HEERE, dat de datum nauwkeurig wordt aangegeven.

Een nieuwe boodschap van de HEERE | verzen 2-3

2 In de zevende maand, op de eenentwintigste van de [maand], kwam het woord van de HEERE door de dienst van de profeet Haggai: 3 Zeg toch tegen Zerubbabel, de zoon van Sealthiël [en] landvoogd van Juda, en tegen Jozua, de zoon van Jozadak, de hogepriester, en tegen de rest van het volk:

De derde datumnotering markeert het begin van de tweede boodschap. Deze tweede boodschap komt binnen een maand nadat er met het werk is begonnen. Harten die bereid zijn om voor de Heer te werken, krijgen steeds nieuwe bemoedigingen. Als de wielen eenmaal rollen, zorgt God voor de olie.

De zevende maand is de maand van het Loofhuttenfeest, het laatste oogstfeest (Lv 23:39-44). Het wordt gevierd van de vijftiende tot de eenentwintigste van de maand. Op de eenentwintigste zullen er veel mensen in Jeruzalem zijn geweest. Op die dag komt het woord van de HEERE opnieuw tot de leiders en het volk. Het woord komt tot hen door de dienst van de profeet Haggai. Hij is het instrument dat de HEERE gebruikt om hun Zijn wil bekend te maken.

De heerlijkheid van het huis | vers 4

4 Wie is er onder u overgebleven die dit huis gezien heeft in zijn eerste heerlijkheid?

En hoe ziet u het nu?

Is het niet als niets in uw ogen?

Dit vers bestaat uit drie vragen. Op de eerste vraag kan alleen antwoord worden gegeven door de ouden die zich de tempel van Salomo kunnen herinneren die ze als kind hebben gezien. Alle anderen hebben alleen over die tempel horen vertellen. De tweede vraag is in feite ook voor de ouden bedoeld, want alleen zij kunnen de vergelijking maken tussen wat ze “nu” zien en hoe hij vroeger was. Zij ook zullen dan moeten zeggen dat wat ze nu zien, niets is vergeleken bij wat ze vroeger hebben gezien. Het gebouw kan niet tippen aan de heerlijke tempel van weleer (*Ea 3:8-13*).

Bewogen door de vrees voor God luistert het volk naar de woorden van Zijn bode. Maar nu is er weer een andere moeilijkheid die het geloof in de weg staat en dat is het pijnlijke besef dat alle glans en glorie van de vroegere tempel ontbreekt. Het overblijfsel kan daaraan niets veranderen. Ze kunnen de eerste heerlijkheid niet terughalen.

Maar hoe opmerkelijk is het dat God spreekt over “*dit huis ... in zijn eerste heerlijkheid*”. Het aanzien van het huis mag dan veranderd zijn, het huis zelf is niet veranderd. Voor God bestaat er maar één huis. Zo is het ook met de gemeente, Zijn huis in onze tijd. Als we in het boek *Handelingen* over het ontstaan van de gemeente lezen, zien we de heerlijkheid van Gods huis. Van die heerlijkheid is vandaag niet veel te zien door alle scheuringen en dwaalleringen. Toch blijft het voor God hetzelfde huis.

De gestelde vragen zijn ook voor ons belangrijk. Ze doen ons beseffen dat voor enige zelfvoldane gedachte geen ruimte is. Het is goed geen hoge pretenties te hebben. We mogen bouwen aan Gods huis, terwijl we beseffen dat de manifestatie van dat huis niets is om ons op te verheffen. Tegelijk mogen we ruimte laten voor Gods genade en macht. We voelen hoever de gemeente is afgeweken van haar oorspronkelijke staat, maar we hoeven niet ontmoedigd te raken.

Wees sterk | vers 5

5 *Nu dan, wees sterk, Zerubbabel, spreekt de HEERE,
wees sterk, Jozua, zoon van Jozadak, hogepriester,
en wees sterk, heel de bevolking van het land,
spreekt de HEERE.*

*Werk door, want Ik ben met u,
spreekt de HEERE van de legermachten.*

De vergelijking van *vers 4* is niet bedoeld om hen te ontmoedigen, maar om hen des te meer te doen vertrouwen op hun God. De opdracht waarvoor ze zich geplaatst zien, kan onuitvoerbaar lijken als ze hun werk vergelijken met de eerste heerlijkheid van Gods huis. Ze hebben niets om de tempel mee te verfraaien. Daarom is de oproep om sterk te zijn en door te werken zo belangrijk. Daarbij laat de HEERE nog een keer weten dat ze er niet alleen voor staan en dat ze het niet in eigen kracht hoeven te doen, want Hij is met hen (*Hg 1:13*). Als de HEERE alleen zou hebben gezegd “*werk door*”, zonder de noodzakelijke toezegging van Zijn ondersteuning, zou de motivatie niet voldoende gestimuleerd zijn.

De oproep om sterk te zijn heeft eerder geklonken, zoals tot de Israëlieten en Jozua (*Dt 31:6,7,23; Jz 1:6-18*) en tot Salomo (*1Kr 22:13; 28:10,20*). Ook bij andere gelegenheden is die oproep gedaan (*2Kr 19:11; Dn 10:19*). Hij is dezelfde getrouwe God voor het overblijfsel in de dagen van Haggai als in de tijd van Jozua en Salomo.

Voor ons geldt hetzelfde. Paulus zegt tegen Timotheüs, en tegen ons: “*Sterk je in de genade die in Christus Jezus is*” (*2Tm 2:1*). Tegen de Efeziërs, en tegen ons, zegt hij: “*Sterkt u in de Heer en in de kracht van Zijn sterkte*” (*Ef 6:10*). De aanmoediging om sterk te zijn klinkt altijd in situaties van tegenstand, waarbij het erop aankomt door te gaan, wat de verhinderingen ook zijn en hoe groot de tegenstand ook is. De sterkte van de Heer is nodig om innerlijke ontmoediging tegen te gaan en uiterlijke tegenstand te overwinnen.

De puinhoop te midden waarvan wij leven, is groot. Er zijn veel scheuringen en de verwarring neemt toe. Toch is het mogelijk te beantwoorden aan Gods verlangens naar een woonplaats voor Hem, waar we bij Hem als middelpunt mogen zijn. Dat is zo, als we als plaatselijke gemeente het gezag van Zijn Woord en de leiding van Zijn Geest erkennen. Dat zien we in het volgende vers voorgesteld.

Woord en Geest | *vers 6*

*6 Volgens het woord [van het] verbond dat Ik met u sloot,
toen u uit Egypte vertrok,*

en Mijn Geest, Die in uw midden stond:

Wees niet bevreesd!

De eventuele gedachte dat de HEERE niet meer bij hen is, wordt hier door Haggai ongegrond verklaard. Hij verwijst naar “*het woord*”, dat is het woord van het verbond, dat de HEERE met hen heeft gesloten bij hun vertrek uit Egypte. Hun bevrijding uit Egypte en het verbond dat de HEERE bij die gelegenheid met hen heeft gesloten, is de garantie dat Hij Zijn volk trouw blijft, want Hij blijft trouw aan Zijn Woord. Wat Hij Zich toen heeft voorgenomen – dat is Zijn volk het land in bezit geven –, blijft nog steeds Zijn doel. Zijn Geest heeft hun de verzekering daarvan gegeven door in hun midden te zijn. Daarom klinkt nu de bemoediging: “*Wees niet bevreesd.*”

Het Woord van God en de Geest van God zijn altijd in harmonie met elkaar en zijn beide nodig om Gods wil te leren kennen en te doen. Het Woord van God is niet te begrijpen zonder de Geest en de Geest handelt altijd in overeenstemming met het Woord en zal nooit tot iets aanzetten wat daartegen ingaat. Wie alleen met het Woord bezig is, zonder door de Geest geleid te worden, wordt een rationalist. Wie alleen door de Geest geleid wil worden zonder Gods Woord te raadplegen, wordt een niet te corrigeren fanaticus.

Nog een korte tijd | vers 7

7 *Want zo zegt de HEERE van de legermachten:
Nog één [ogenblik], en dat is een korte [tijd],
dan zal Ik de hemel en de aarde,
de zee en het droge doen beven.*

Na de toezegging van Zijn ondersteuning in de vorige verzen gaat God dit zwakke overblijfsel nog meer bemoedigingen geven. Al kan Hij Zich door hun vervallen toestand en de veranderde situatie nu niet persoonlijk in hun midden openbaren, er zal weer een tijd aanbreken dat Hij eigenmachtig zal ingrijpen.

Dit vers en de volgende vier verzen zijn duidelijk Messiaans. Ze zijn bedoeld als een extra bemoediging om het werk van de herbouw te doen. Hij om Wie het gaat en Die met hen is, is Degene Die binnenkort alles met Zijn heerlijkheid zal vervullen. De heerschappij van Christus betreft niet alleen de aarde, maar het heelal, dat is inclusief de hemel (*Ef 1:10*).

De aanhaling van dit vers in het Nieuwe Testament – het enige vers dat daar van Haggai wordt geciteerd – maakt duidelijk dat dit vers nog toekomst is. Het wordt op een wat andere wijze aangehaald, dan Haggai zegt. De schrijver citeert uit de Septuaginta: *“Toen deed Zijn stem de aarde wankelen; maar nu heeft Hij beloofd en gezegd: ‘Nog eenmaal zal Ik niet alleen de aarde doen beven maar ook de hemel’. Dit ‘nog eenmaal’ nu duidt <de> verandering van de wankelbare – als gemaakte – dingen aan, opdat de dingen blijven die niet wankelbaar zijn”* (Hb 12:26-27).

Het wankelen van de aarde ‘toen’ is gebeurd bij de Sinai, toen God de wet aan Mozes gaf (Ex 19:16). Het tweede beven zal gebeuren aan het einde van de tijden, bij de wederkomst van Christus, wanneer Hij komt om de aarde te oordelen. Daarna komt er een onwankelbaar koninkrijk, namelijk het duizendjarig vrederijk onder de zegenrijke heerschappij van Christus.

Het verlangen van alle heidenvolken | vers 8

8 Ik zal alle heidenvolken doen beven.

Zij zullen komen [naar] het verlangen van alle heidenvolken
en Ik zal dit huis vullen met heerlijkheid,
zegt de HEERE van de legermachten.

De *“heidenvolken doen beven”* wil zeggen dat God de volken zal neerwerpen, wat met grote beroering gepaard zal gaan. Dat zal tot gevolg hebben dat ze zich aan Hem onderwerpen en naar Jeruzalem komen, dat dan ook het centrum van hun aanbedding zal zijn. Daar zal de Heer Jezus regeren en daar zal de tempel van God staan.

Nadat ‘alle heidenvolken’ zich aan God hebben onderworpen, zullen ze komen naar *“het verlangen van alle heidenvolken”*, dat is de tempel, waarin de HEERE, ofwel Christus, woont en waar ze Hem zullen aanbidden (vgl. Js 11:10). Dit verlangen naar Christus en Zijn huis, de waardering voor en het begrip van Hem, is door Hemzelf in hun harten gewerkt.

*Want op die dag zal de Wortel van Isai er zijn,
Die zal staan als banier voor de volken.
Naar Hém zullen de heidenvolken vragen.
Zijn rustplaats zal heerlijk zijn. (Js 11:10)*

Christus zal *“dit huis”*, de tempel, in het vrederijk *“met heerlijkheid”*, Zijn heerlijkheid, vullen. Een schaduwbeeld daarvan is te zien in de dagen van Salomo, die een type van de Vredevorst is (1Kn 8:10-11; 2Kr 5:13-14).

Alles is van de HEERE | vers 9

9 *Van Mij is het zilver en van Mij is het goud,
spreekt de HEERE van de legermachten.*

De kostbaarheden waarmee de volken komen, hun rijkdommen, neemt God niet van hen af, want het is allemaal van Hem. Daar zal niemand iets tegenin kunnen brengen, want dit *“spreekt de HEERE van de legermachten”*. Het overblijfsel mag te arm zijn om de tempel te versieren, en ook geen groot, gewillig volk dat goud en zilver brengt zoals bij de bouw van de tabernakel en de tempel, maar dat is geen beperking voor God.

Hier zegt de profeet als het ware dat ze zich geen zorgen hoeven te maken waar het goud en het zilver voor de tempel vandaan moeten komen, want het is alles van God en Hij kan en zal ...;
er dan ook in voorzien (Ps 50:12b). *want van Mij is de wereld en al wat zij bevat.*
Niets kan de openbaring van Zijn *(Ps 50:12b)*
heerlijkheid belemmeren.

Het zilver en het goud zijn vandaag de gelovigen die nu het huis van God vormen. We zien dat in beeld in de materialen die bij de bouw van de tabernakel en de tempel worden gebruikt. Zilver stelt de prijs van de verlossing voor en goud de heerlijkheid van God. De gelovige is verlost door het bloed van Christus en in Christus bekleed met de heerlijkheid van God. Zo vormen alle gelovigen samen *“een woonplaats van God in [de] Geest”* (Ef 2:22).

De toekomstige heerlijkheid van Gods huis | vers 10

10 *De heerlijkheid van dit toekomstige huis zal groter zijn
dan die van het eerste,
zegt de HEERE van de legermachten.
In deze plaats zal Ik vrede geven,
spreekt de HEERE van de legermachten.*

De vertaling ‘de heerlijkheid van dit toekomstige huis’ is niet juist. Het moet zijn *“de toekomstige [of: laatste] heerlijkheid van dit huis”*. Het betreft, zoals opgemerkt bij vers 4, altijd hetzelfde huis, maar in andere omstandigheden. God kent maar één huis. Er wordt niet aan een ander huis ge-

bouwd, maar het oorspronkelijke huis wordt herbouwd. De toekomstige heerlijkheid wordt beschreven in *Ezechiël 40-48*.

De toezegging dat de toekomstige heerlijkheid “groter” zal zijn dan wat ze nu zien, is een grote bemoediging voor hen die de tempel hebben herbouwd. De herbouwde tempel steekt schril af tegen de tempel die de Babyloniërs hebben verwoest. Hier belooft God dat de toekomstige heerlijkheid zelfs groter zal zijn dan “de eerste”, dat is de heerlijkheid van de tempel van Salomo.

De tweede belofte is dat de HEERE “in deze plaats”, dat is in de stad Jeruzalem, “vrede” zal geven. Dat zal gebeuren wanneer de Heer Jezus als de Vrededorst zal regeren (*Js 9:5-6*). De vrede is hier niet in de eerste plaats de geestelijke vrede, in het hart, maar de uiterlijke vrede, die in zijn volle uitwerking ook de geestelijke vrede in zich sluit (*vgl. Mi 5:4; Jl 3:17; Js 60:18*). Nu wordt het overblijfsel nog omgeven door vijanden en geplaagd door ontmoediging. De gedachte aan de toekomstige vrede, zowel uiterlijk als innerlijk, geeft moed. Dit wordt opnieuw onderstreept door erop te wijzen dat “de HEERE van de legermachten” dit spreekt. Wat Hij spreekt, gebeurt.

De boodschap voor de priesters | verzen 11-12

11 Op de vierentwintigste dag van de negende [maand], in het tweede jaar van Darius, kwam het woord van de HEERE tot de profeet Haggai: 12 Zo zegt de HEERE van de legermachten: Vraag toch de priesters [onderwijs in] de wet.

Bijna twee maanden na de vorige boodschap en drie maanden na de eerste komt nu de derde boodschap van de HEERE tot Haggai. Hij moet dit keer naar de priesters gaan en hun enkele vragen stellen om van hen te horen wat de wet daarover zegt. De priesters zijn de leraren van het volk. Zij leggen het volk de wet uit, ze verklaren die (*Dt 33:10a; Mi 2:6-7*), terwijl profeten hem op het hart en het geweten van het volk toepassen.

*Zij zullen Jakob Uw bepalingen leren
en Israël Uw wet,
... (Dt 33:10a)*

Wanneer heilig en wanneer onrein | verzen 13-14

13 Zie, iemand draagt geheiligd vlees in de punt van zijn kleding en raakt met de punt ervan brood, gekookt voedsel, wijn, olie, of welk voedsel dan ook, aan; wordt het [dan] heilig? Toen antwoordden de priesters en zeiden: Nee. 14

Daarop zei Haggai: Als iemand die onrein geworden is door een dood lichaam, iets van al die dingen aanraakt, wordt het [dan] onrein? Toen antwoordden de priesters en zeiden: Het wordt onrein.

Om het volk ervan te doordringen dat de misoogsten die zij tot nu toe hebben gehad het gevolg zijn van Gods straf vanwege hun houding tegenover Hem en Zijn huis, legt de profeet de priesters twee vragen voor. Het antwoord daarop past hij in *vers 15* toe op de geestelijke toestand van het volk.

De eerste vraag (*vers 13*) gaat erover of heiligheid kan worden overgedragen. Haggai gebruikt daarvoor het voorbeeld van iemand die "geheiligd vlees in de punt van zijn kleding" draagt. "Geheiligd vlees" is vlees van dieren die geslacht zijn om aan de HEERE te worden geofferd (*Nm 6:20*). Daarvan mogen de priesters ook een deel hebben (*Lv 6:26,29; 7:6; 7:15-16,31-34*).

Laat zo iemand nu eens met de punt van zijn kleding, waarin dat geheiligde vlees zit, voedsel aanraken. Haggai noemt een paar voorbeelden van het voedsel dat het zou kunnen zijn. Hij geeft tevens aan dat het maar voorbeelden zijn, want het geldt voor "welk voedsel dan ook". Dan stelt hij de vraag of dat voedsel heilig wordt als het wordt aangeraakt door de punt van de kleding waarin het geheiligde vlees zit.

Blijkbaar zonder erover te hoeven nadenken antwoorden de priesters met een stellig "nee". Weliswaar wordt de punt van het kleed zelf wel heilig door het geheiligde vlees, maar kan die heiligheid niet verder doorgeven (*Lv 6:27*).

Dan stelt Haggai een tweede vraag (*vers 14*). Die vraag is het omgekeerde van de vorige vraag. Het gaat hier niet om iemand die iets van voedsel draagt, maar om iemand zelf, een *persoon*. Het gaat om iemand die onrein is geworden en wel door aanraking van "een dood lichaam". Als die onreine persoon nu eens "iets van al die dingen [die in het vorige vers zijn genoemd] aanraakt", zo vraagt Haggai, "wordt [het] dan onrein?"

Het antwoord van de priesters is hier nadrukkelijker dan het antwoord op de vorige vraag. Daar is het een kort 'nee'. Hier is het antwoord niet kortweg 'ja', maar een duidelijk omschreven "het wordt onrein". Ook de tweede vraag wordt juist beantwoord door de priesters. Iemand die verontreinigd is door aanraking van een dode, maakt alles onrein wat hij aanraakt (*Nm 19:22*).

Dit is de les: Heiligheid kan niet worden overgedragen, maar onreinheid wel. Een gezonde man kan zijn gezondheid niet overdragen, maar een zieke met een besmettelijke ziekte kan zijn ziekte wel overdragen (vgl. 1Ko 15:33). Het onreine besmet de omgeving wel, maar het heilige heeft die kracht niet.

Dwaalt niet! Verkeerde omgang bederft goede zeden. (1Ko 15:33)

Zo werkt dit ook in het dagelijks leven, zoals de Prediker heeft ontdekt: *“Eén dode vlieg doet de zalf van de zalfbereider stinkend gisten.”* Daarop laat hij direct de les volgen: *“Zo [doet ook] een kleine dwaasheid met kostbare wijsheid en eer” (Pr 10:4).* Dwaasheid heeft veel meer invloed dan wijsheid. Dat is precies zo’n uitspraak. Eén zwakke schakel doet de ketting breken.

We kunnen dit toepassen op tal van dingen in het leven van alle dag. Als we onreine muziek beluisteren, laat ons dat niet onberoerd, het straalt iets uit wat ons zelf ook onrein maakt. Onreine beelden – het hoeft maar een flits te zijn van iets onreins of sadistisch dat we op de televisie of op internet zien – blijven soms dagenlang hangen, we worden erdoor besmet. We menen dat we overal heen kunnen gaan, allerlei lectuur kunnen lezen, naar allerlei films kunnen kijken zonder dat het ons iets doet. Maar we vergissen ons zeer, want het heeft een uitwerking die ons totaal vervuult.

Haggai houdt het volk hun verkeerde denkwijze voor. Ze hebben in Babel gedacht: ‘Als we maar in Jeruzalem zijn, dat is tenslotte vanouds de stad van God. Als we maar in aanraking zijn met het heilige, met de heilige stad, dan geeft dat de beste kans om de beloofde zegen te genieten.’ Haggai gaat daar vlijmscherp tegenin met dit priesterlijke onderwijs uit de wet.

Hij zegt: ‘Uiterlijke aanraking met het heilige bewerkt niets, maar uiterlijke aanraking met het onreine heeft rampzalige gevolgen!’ We hebben het misschien niet door, maar aanraking met het onreine beïnvloedt ons tot op de bodem van ons hart. En laten we niet denken dat aanraking met het heilige de aanraking met het onreine ongedaan maakt.

Wij zeggen: ‘Je moet altijd openstaan voor iedereen.’ De Bijbel zegt dat niet. De Bijbel zegt dat we de band moeten verbreken als iemand in onze vriendenkring bijvoorbeeld openlijk gaat spotten met het heilige. Een uiterlijke aanraking met wat onrein is door wat we horen en zien, maakt ons onrein. We moeten niet menen dat de uiterlijke aanraking met het heilige

daartegen opweegt. Een rituele lezing van de Bijbel na het eten, of zo nu en dan eens een samenkomst bezoeken zonder dat ons hart erbij is, is een uiterlijke aanraking van het heilige, die niets uitwerkt. Het heilige heeft niet de kracht van een automatische uitstraling.

Samenvattend kunnen we zeggen dat alle profetieën van Haggai gericht zijn tegen de nonchalance van de oppervlakkige aanraking en dat in tweeërlei opzicht:

1. De oppervlakkige aanraking van het heilige, waarvan we denken dat het ons iets extra's oplevert, levert ons niets extra's op.
2. De oppervlakkige aanraking met het onreine, waarvan we denken dat we daar wel tegen kunnen, maakt ons onrein.

Alles is onrein | vers 15

15 Toen antwoordde Haggai en zei:

*Zo is dit volk, zo is deze natie voor Mijn aangezicht,
spreekt de HEERE,
en zo is al het werk van hun handen;
ja, wat zij daar aanbieden, onrein is het!*

In dit vers geeft Haggai de betekenis van zijn vragen in de vorige twee versen. Door hun lakse houding met betrekking tot het werk aan het huis van de HEERE is hun offer de HEERE niet aangenaam. Hij neemt hun offers niet aan, een feit dat duidelijk blijkt uit het onthouden van dauw en regen en de zegen van de vrucht van het land. Het heilige vlees van het offer kan de heiligheid ervan niet overdragen op de offeraar als die alleen maar eigen belangen nastreeft. Integendeel, door zijn onheilige houding draagt hij zijn onreinheid over op alles wat hij doet, inclusief zijn offers. Er moet persoonlijke reinheid zijn voordat iemand op de juiste wijze kan handelen of offeren.

Ook in dit vers is weer sprake van "dit volk" (Hg 1:2). Het volk lijkt in zijn plaats voor de HEERE enerzijds op een man die heilig vlees in de slip van zijn kleed draagt, en anderzijds op een man die onrein is geworden door de aanraking met de dood. Israël bezit in het land een heiligdom. Daardoor wordt ook het land heilig. Maar het volk dat in het land woont, wordt daardoor niet automatisch heilig en ook niet alles wat ze er bouwen of ver-

bouwen. Israël is door het nalaten van de herbouw van Gods huis onrein geworden. Daardoor wordt alles wat het volk aanraakt, wat het plant of bouwt of offert op het altaar, ook onrein.

Haggai is nauw betrokken bij een volk dat zich alleen uiterlijk heeft laten aanraken, maar dat niet de HEERE, dat is de Heer Jezus, de eerste plaats geeft. Het is een volk dat niet met de hand en met de daad en daardoor ook niet ten diepste met het hart, eerst het koninkrijk van God zoekt (*Mt 6:33*), de tempel eerst herbouwt en dan pas het eigen huis.

Een terugblik | verzen 16-18

16 Nu dan, let toch aandachtig op,
vanaf deze dag en daarna,
voordat steen op steen gelegd werd
aan de tempel van de HEERE.

17 Kwam voordien [iemand] bij een [koren]hoop van twintig [maten],
dan waren er [maar] tien,
kwam hij bij de perskuip om vijftig [maten] uit de [wijn]pers te scheppen,
dan waren er [maar] twintig.

18 Ik sloeg u met korenbrand en met meeldauw en met hagel,
al het werk van uw handen,
maar u [keerde] u niet naar Mij, spreekt de HEERE.

De profeet roept het volk op om eens terug te kijken om na te gaan waar ze mee bezig waren toen ze het werk aan de tempel staakten en welke gevolgen ze daarvan hebben ondervonden (*vers 16*). Dat moet hen ertoe brengen “vanaf deze dag en daarna” te werken aan de herbouw van Gods huis.

Als ze terugkijken, zullen ze moeten constateren dat het land slechts een deel van de verwachte oogst heeft geproduceerd (*vers 17*). Ze meenden dat de oogst een bepaalde opbrengst zou geven, maar dat viel tegen. De oorzaak van de tegenvallende opbrengst van dorsvloer en perskuip is niet toe te schrijven aan veranderde weersomstandigheden. De HEERE is Zelf de Veroorzaker ervan (*vers 18*).

Hij heeft bij monde van Mozes gezegd dat Hij plagen als “korenbrand en ... meeldauw” zou geven als het volk ontrouw zou zijn (*Dt 28:22*). ‘Korenbrand’ is een zwam op rogge; ‘meeldauw’ is een schimmelaantasting van diverse

graansoorten. Haggai voegt daar “hagel” aan toe, die bijzonder de wijn-
oogst en vijgenoogst treft (*Ps 78:47*). *Hij doodde hun wijnstok door de hagel,
Ondanks dit alles heeft het volk hun wilde vijgenbomen door grote hagelstenen.
zich niet tot God gekeerd.* (*Ps 78:47*)

De zegen wordt beloofd | verzen 19-20

- 19 *Let toch aandachtig op,
vanaf deze dag en daarna,
vanaf de vierentwintigste dag van de negende [maand],
vanaf de dag dat de tempel van de HEERE gegrondvest is;
let aandachtig op.*
- 20 *Ligt er nog zaad in de schuur?
Zelfs tot de wijnstok, de vijgenboom, de granaatappelboom toe,
en de olijfboom, [die] geen [vrucht] gedragen heeft,
[die] zal Ik vanaf deze dag zegenen.*

De profeet wordt niet moe op te roepen tot overweging van de gebeurtenissen die ze hebben meegemaakt (*vers 19*). Als ze kijken naar de opbrengst van het land, moeten ze wel tot de conclusie komen dat God hen niet heeft geze-
gend en dat dit is vanwege hun ongehoorzaamheid (*vers 20*). Nu ze gehoor-
zaam zijn geworden, zal Hij hen vanaf dit ogenblik weer gaan zegenen.

“Vanaf deze dag”, dat is “vanaf de vierentwintigste dag van de negende [maand]”,
zullen er weer vruchtbare tijden komen. Velden en bomen zullen weer
vrucht gaan dragen. Dit is een belofte voor allen die oordelen wat kwaad
is en willen wandelen in de waarheid.

Een woord voor Zerubbabel | verzen 21-23

- 21 *Het woord van de HEERE kwam voor de tweede keer tot Haggai, op de vier-
entwintigste van de maand: 22 Zeg tegen Zerubbabel, de landvoogd van Juda:*
- Ik zal doen beven
de hemel en de aarde.*
- 23 *Ik zal de troon van de koninkrijken omverwerpen
en de kracht van de koninkrijken van de heidenvolken wegvagen.
Ik zal de wagen met zijn berijder omverwerpen;
de paarden en hun ruiters zullen neerstorten,
ieder door het zwaard van zijn broeder.*

Op de dag van de voorzegging van de zegen komt het woord van de HEERE voor de tweede keer tot Haggai (vers 21). Het is zijn vierde en laatste boodschap. Hij moet tegen Zerubbabel persoonlijk zeggen wat de HEERE zal doen. Zerubbabel is de rechtmatige troonopvolger in de lijn van David. Daar is hier nog niets van te zien. Hij is hier landvoogd van Juda in dienst van de Meden en Perzen aan wie Juda onderworpen is (vers 22).

Maar Haggai heeft een bemoedigende boodschap voor hem. Het land mag dan wel aan vreemde overheersers onderworpen zijn, de HEERE zal in die situatie verandering brengen. Hij doet dat met de macht die Hij heeft om de hemel en de aarde te doen beven. Deze woorden wijzen terug naar de verzen waar ook over het beven van hemel en aarde wordt gesproken (verzen 7-8).

De HEERE zal verandering in de situatie van Zijn volk brengen door de troon van de koninkrijken omver te werpen. De troon is het symbool van koningschap of heerschappij (Dn 7:27). Hij zal hun heerschappij verbreken, zodat ze geen enkele kracht meer hebben om zich tegen Zijn volk te verheffen. De middelen waardoor zij hun kracht hebben getoond, zoals *“de wagen met zijn berijder”* en *“de paarden en hun ruiters”*, worden omvergeworpen en neergestort.

De HEERE zal dat doen door hen elkaar te laten uitroeien, *“ieder door het zwaard van zijn broeder”*, dat wil zeggen van zijn broeder in het kwaad dat zij Gods volk hebben aangedaan. Het ene vijandelijke rijk zal het andere verdelgen (Zc 14:13; vgl. Ez 38:21). Hierdoor wordt de weg vrijgemaakt voor de invoering van de Koning naar Gods hart, de Messias, van wie Zerubbabel een beeld is. We zien dit in het volgende en laatste vers van dit boek.

Een woord tot Zerubbabel | vers 24

24 *Op die dag, spreekt de HEERE van de legermachten,
zal Ik u, Zerubbabel, zoon van Sealthiël, Mijn dienaar, nemen,
spreekt de HEERE.
Ik zal u maken tot een zegelring,
want u heb Ik verkozen,
spreekt de HEERE van de legermachten.*

“Op die dag” is de dag dat alle vijandschap is tenietgedaan, zoals in het vorige vers is beschreven. Direct daarop volgt: “*Spreekt de HEERE van de legermachten.*” Dat staat nog een keer aan het eind van het vers. In het midden van het vers staat ook nog: “*Spreekt de HEERE.*” Tot drie keer toe staat er in dit vers dat de HEERE spreekt, waarvan twee keer wordt gewezen op Zijn heerschappij over alle legermachten, waar ze ook maar zijn en waaruit ze ook maar bestaan.

Wat Hij zegt, gebeurt, want Hij heeft alle macht het uit te voeren. Enige twijfel aan Zijn woorden wordt daardoor uitgesloten. Dat wordt nog benadrukt door de tweevoudige vermelding van de HEERE wat Hij zal doen – “*zal Ik*” en “*Ik zal*” –, en ook van Zijn verkiezing – “*zal Ik u ... nemen*”; “*u heb Ik verkozen*”. Alle nadruk ligt hier op de HEERE, op Wie Hij is en wat Hij zal doen en gedaan heeft.

Deze bevestiging heeft deze afstammeling van David en de rechthebbende op de troon van David nodig. Het is ook een grote bemoediging voor het kleine en zwakke overblijfsel waarover Zerubbabel landvoogd is.

De HEERE spreekt tot “*Zerubbabel, zoon van Sealthiël, Mijn dienaar*”. Het is een woord voor hem persoonlijk. Dat de HEERE hem zo nadrukkelijk als “*Mijn dienaar*” aanspreekt, onderstreept de gedachte dat het over Zerubbabel heen uiteindelijk om de Messias gaat (*Js 41:8; 42:1; 49:5-6; 50:10; 52:13; 53:11*).

De HEERE geeft Zerubbabel geen zegelring, maar *maakt* hem tot een zegelring. Een zegelring is een teken van eer en gezag (*Hl 8:6; Jr 22:24*). De drager kenmerkt daarmee brieven of documenten, die hem dan vertegenwoordigen (*Gn 38:18; 1Kn 21:8; Dn 6:18; Es 8:8*). Zoals al is gezegd, is Zerubbabel een type van Christus. Gods doel is om Christus als Zijn zegelring te gebruiken en de afdruk, het kenmerk, van Christus te zetten op al het geschapene.

Dat is nu nog niet het geval. De naties houden geen rekening met Hem, ze zijn niet van Hem onder de indruk. Maar ieder die onder de volken het evangelie aanneemt, komt wel onder die indruk en wordt een afdruk van Hem.

De zegelring hoort onlosmakelijk bij de drager. God zal Zerubbabel een positie geven waarin hij onafscheidelijk aan de HEERE verbonden zal zijn en blijven. Hij zal hem niet wegwerpen, maar als Zijn waardevolle eigen-

dom bewaren. De belofte geldt niet hem persoonlijk, maar de ambtelijke positie die hij inneemt. Dat blijkt wel uit het feit dat het geprofeteerde pas zal komen als alle koninkrijken omvergeworpen zullen zijn (*Dn 2:44a*). Het ziet vooruit naar Christus aan Wiens koninkrijk geen einde zal komen (*Dn 2:44b; Lk 1:32-33*).

Zo eindigt het boek *Haggai*, dat zo ontmoedigend en terneerdrakkend is begonnen, op een verheffende en veelbelovende wijze. De eerste boodschap van Haggai is een aanklacht. In zijn laatste boodschap spreekt hij over een grote en gezegende toekomst voor het volk van God. Zoals we nu weten, was die toekomst veel verder weg dan zowel Haggai als Zerubbabel hebben gedacht. Maar in de gedachten van God is die net zo dichtbij en zeker als de 's morgens opkomende zon.

Andere publicaties

Op de website www.oudesporen.nl staan onder het menu 'Artikelen' en het submenu 'Auteurs -> Ger de Koning' de volgende commentaren en publicaties:

1. De serie 'Toegelicht en toegepast', een commentaarreeks van de bijbelboeken van het Oude Testament.
2. De 'Zie-serie', een commentaarreeks van de vier Evangelien en *Handelingen*.
3. De 'Rotsvast-serie', een commentaarreeks met een verklaring van de nieuwtestamentische bijbelboeken vanaf de *brief aan de Romeinen* tot en met *Openbaring*. Deze serie heeft tot doel hen die jong zijn in het geloof te helpen bij het lezen en leren begrijpen van Gods Woord.
4. Publicaties over diverse onderwerpen.

Van diverse Nederlandse publicaties zijn vertalingen in andere talen beschikbaar.

Alle commentaren en publicaties zijn vrij te downloaden als pdf bestand en als e-book.

Als er een ISBN wordt vermeld, is de publicatie ook in boekvorm verkrijgbaar. Het boek kan worden besteld door op het betreffende ISBN te klikken. Voor een Nederlandse publicatie verschijnt www.uitgeverijdaniel.nl. Deze publicatie kan ook via de christelijke boekhandel worden besteld. Voor een in het Duits vertaalde publicatie met een ISBN verschijnt de Duitse website www.daniel-verlag.de.

De Nederlandse commentaren staan ook op www.kingcomments.com. Bijbelboeken en verzen kunnen eenvoudig en snel worden benaderd. De commentaren kunnen worden gelezen op elk beeldscherm, van pc tot smartphone. Meer info staat onder 'Informatie' op de site. Het is raadzaam die eerst te lezen.

